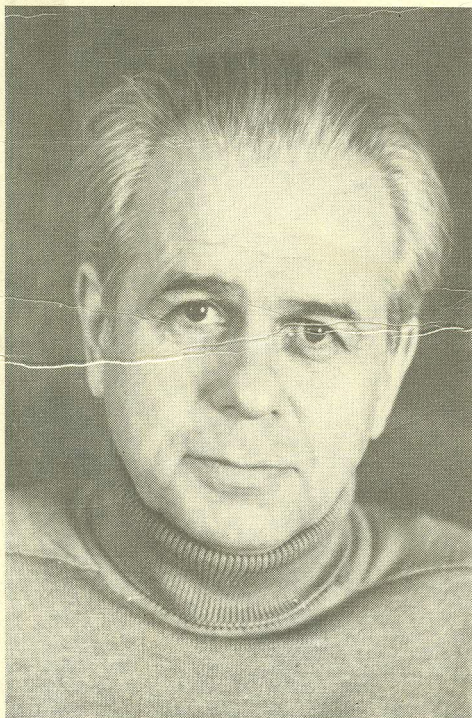

KES?

Edison Denisovi muusika

40

Edison Denisov: Üks kõige tähtsam mõiste kunstis on — ilu. Praegusel ajal näeme paljusid heliloojaid pürgimas uue ilu otsingutele. Seejuures pole nende eesmärgiks mitte niivõrd kõla ilu, kuivõrd mõtlemise ilu umbes sellises tähenduses, nagu seda mõistavad matemaatikud või nagu mõistsid Bach ja Webern.

Enamiku nüüdisaegsete komponistide loomingutee pole kulgenud otse, ühes kindlas suunas. Ka E. Denisovi tee näib pigem erilaadsete kunstiteemade ning tendentside mitmeplaanilise kontrpunktina. Üks kõrgkool (kodulinna Tomski ülikooli füüsika-matemaatika-teaduskond) juba seljataga, astus 22-aastane helilooja 1951 Moskva konservatooriumi Vissarion Šebalini õpilaseks. Kool annab vaid professionaalse põhimiku, kunstniku peab kunstnik endast ise tegema. Otsinguaastail pärast konservatooriumi ja aspirantuuris (alates 1959. aastast) innustus E. Denisov ennekoike Šostakoviči helitöödest. Šostakovič huvitus omakorda noorest andekast kolleegist ja neist said sõbrad. Peale Šostakoviči uuris E. Denisov üksikasjalikult Stravinski (kelle mõju on tuntav Trios viiulile, klarnetile ja fagotile, 1957), Bartóki (tema mälestusele on pühendatud II keelpillikvartett, 1961), Hindemithi (E. Denisov: «... ja lõpetasin temaga suhted.»), Debussy, Schönbergi, Weberni kompositsiooniimeetodeid.

E. D.: Muusika on loogilise mõtlemise kunst, ja kompositsiooniideed langevad paljuski ühte uusimate matemaatiliste ideedega.

Läbinud enesetäiendamise «puhastustule», kujundas noor helilooja 1960. aastate alguse teostes järk-järgult välja isikupärase stiili. Selle esimeseks eredaks sähvatuseks sai vokaaltsükkel «Inkade päike» Tšiili naisluuletaja Gabriela Mistrali tekstidele (1964). Looduspoeesia, ürgsete animistlike kujutelmade kauged kajad on rüütatud vikerkaarena intensiivsetesse muusikalistesse värvidesse, mida heldelt, isegi pillavalt kasutades komponist loob läbipaistva, kuid ekspressiivse helikanga.

E. D.: Minu teostes puuduvad otse-
seosed matemaatikaga, need sidemed
on tõenäoliselt keerukad ning mõju-
vad mõtlemislaadile tervikuna. Mate-
maatikas ei huvita mind konkreet-
sed probleemid, vaid nende filosoofilised
aspektid.

Teist stiilitahku esindavad «Kolm
pala» tšellole ja klaverile (1967). Äärmi-
sed palad sisaldavad süvenenud, kesken-
dunud muusikalist lüürikat: pingelisele
tšellokantileenile vastavad klaveri hap-
raimad kõlad kestval pedaali ülaregist-
ris. Väljenduse eriline peenus ning «sel-
ginenud» ülevus meenutavad Weberni
ranget lüürikat. Valitsevat karakterit
toetavad veelgi rütmienergiast küllasta-
tud asümmeetrilised «punktid» — «ok-
kad», «näpistused», «löögid» (isegi «la-
sud») keskmises palas. «Kolme pala»
lähikonda kuulub helilooja senini ehk
parim kammerteos — neljaosaline Kla-
veritrio nr 2 (1971), kontseptsioonilt
kaalukas, tundliku südame muusika,
samavõrd peen ja poeetiline kui sügav
ning tõsine. Teose äärosades kasutab
E. Denissov eriliste väljendusnüansside
tabamiseks ülipeeneid mikrointervalle.
Triol puudub programm, samas häm-
mastab ta kujundliku konkreet-
susega. «Hingava» helikoega I osa võiks peal-
kirjastada «Ohked», tormakalt voolava
II osa — «Siledad jooned», dramaatili-
selt konfliktse III — «Puhang», õrnu-
selt kütkestava lõpposa nimeks sobiks
«Ülev lüürika».

E. D.: Mind on alati võlunud muusika,
mis on vahetu nagu elav olend, nagu
lill, nagu kõik, mis on katkematus
liikumises, tulvil hellust ning muu-
tumist.

Kuid E. Denissovi stiil on rikas ja
mitmekülgne. Helilooja hoidub paljudest
nüüdismuusikatehnikate argivõtetest
hing-meetoditest, näiteks on talle vastu-
võtmatud võõraste stiilide imiteerimine,
kollaaž, neoprimitivism, banaalse esteti-
seerimine. Siiski, suhtudes põhimõtte-
liselt eitavalt polüstilistikasse, on ta mõ-
nel juhul kasutanud võõrast muusikalist
materjali. «Siluettides», Viies palas flöö-
dile, kahele klaverile ja löökpillidele
(1969) kehastavad kõik laenud mõnd
naisekuju. Esimeses palas kangastuvad
sonoorsele-puäntillistikule foonile Don-
na Anna (Mozarti «Don Giovannist»)

portree kontuurid, järgmistes palades
ilmuvad Ludmilla (Glinka «Ruslanist ja
Ludmillast»), Liisa (Tšaikovski «Pada-
emandast»), Lorelei (Liszti samanimeli-
sest laulust), Marie (Bergi «Wozze-
ckist»).

E. D.: Olen rohkem õppinud maali-
kunstnikelt kui heliloojatelt.

Samal 1969. aastal loob E. Denissov
ebatavalise teose «Lindude laul» prepa-
reeritud klaverile ning magnetofonisal-
vestusele, mis kätkeb vene metsa helisid.
Kontserdisaali kanduvad lindude sädin,
trillerid, kudrutused, vidistamine muude
loodushääle taustal. Tänu prepreeritud
klaveri muundunud kõladele ning esitaja
kujutluslennule (pianisti partii piiritleb
vaid üldplaani, üksikasjades on jäetud
vaba voli mängija improviseerimisoskus-
tele — nii esitused ei kordu) avaneb
võimalus ületada lõhe, mis eraldab inst-
rumendi tinglikku, kunstipärast kõla
metsasalu häälest. Tekib isegi mulje,
nagu hoovaks E. Denissovi teosest metsa,
selle loomuliku ja vaba elu imelist hõngu.

E. D.: Nõustun Debussyga, et muljed
päikesetõusust võivad anda heliloo-
jale palju enam kui Beethoveni «Pas-
toraalse sümfoonia» kuulamine.

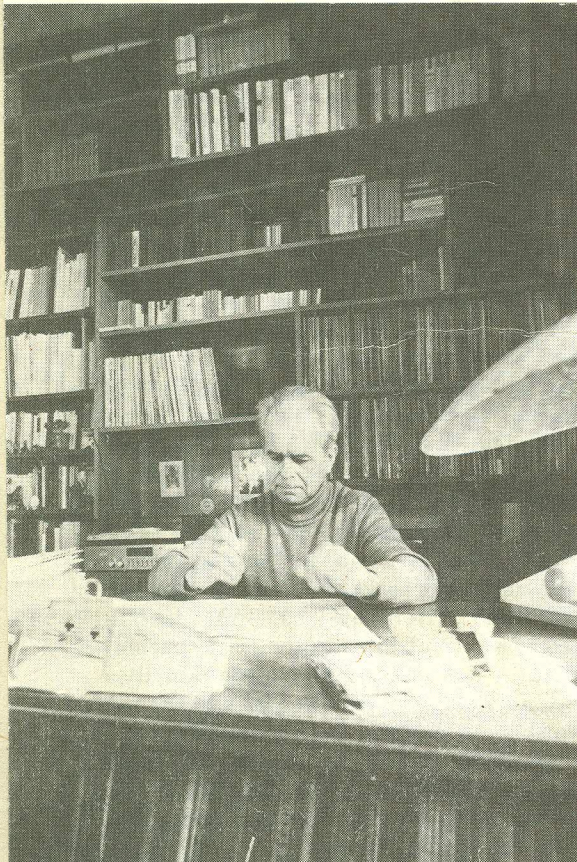
Teosega «DSCH» klarnetile, trom-
boonile, tšellole ja klaverile (1969) aus-
tab E. Denissov Šostakovitšit (tema nime-
tähtedest koosneb pala pealkiri). E. De-
nissov kasutab siin tähtedest d, s, c,
h (=re, mi, do, si) moodustatud muu-
sikalist teemat, järgides vana tradit-
siooni: «tähtedest» teemadele on muusi-
kat kirjutanud Josquin Desprez, J. S.
Bach, Rimski-Korsakov, Mjaskovski,
Prokofjev, Šostakovitš ise (samuti «oma»
tähtedele d, s, c, h). Hiljem E. Denissov
avastas, et üks tema kõrvale meeldiva-
maid meloodilisi intonatsioone *e-d-es* üh-
tib tema enda eesnime muusikalise täht-
valemiga ja et sama kombinatsioon lei-
dub ka tema perekonnanimes — EDiSon
DEniSsov! Helilooja 70.—80. aastate
teostesse ilmub tihti kõige erisugusemal
kujul *e-d-s*, kord tihendatult lüürilise
intonatsioonina, kord kerge puhanguna,
kord järsu žestina. Paljud teosed on he-
listikus *D* (=Denissov): soolokontserdid
viulile ja tšellole, vokaaltsükkel «Твой
облик милый», esimene lauludest Bu-
nini tekstile, Tšellosonaat.

Kogu loominguteel on E. Denisovit köitnud luulest sisendatud muusikalised kujundid. Ligi kahekümne vokaalteose (enamikus tsüklite) hulgas on kaalukamad «Lehed» sopranile ja keelpillitriole (F. Tanzeri sõnad, 1978), «Valu ja vaikus» (O. Mandelštam, 1978), «Valgus ja varjud» (V. Solovjov, 1982), «Härä Keuneri viis juttu» (B. Brechti järgi, 1966).

E. D.: Tohutut mõju avaldas mulle vahetu kokkupuude folklooriga.

Erilisel kohal helilooja vokaalteoste hulgas on «Itkud» sopranile, löökpillidele ja klaverile (1966). Üldiselt kaugel «uue folkloorse laine» suunast, leiab komponist reas teostes rahvamuusika töötlemise traditsiooni värskaid, omapäraseid lahendusi. E. Denisov on öelnud: ««Itkudes» pole ühtki rahvaviisi, mulle näib aga, et kogu vokaalliin (tervikuna võttes ka instrumentaalosa) on kõige

L. Bergoltsevi foto

otsesemalt seotud vene folklooriga, hoidudes samas vähimastki stiliseerimisest või tsiteerimisest.»

E. D.: Ükski XIX sajandi helilooja ei näinud tulevikku nii kaugele ette kui Mussorgski. Ta kuulis seda, mida teised mõistsid alles palju aastaid pärast tema surma.

Kui 60. aastail pühendus E. Denisov kammermuusikale, siis 70. loob ta järjest tihenevalt sümfoonilisi teoseid, muusikalisi lavateoseid, sh kümnekond instrumentaalkontserti ja «Reekviemi».

E. D.: Pean oma muusikas kõige olulisemaks lürismi.

E. Denisovi esileküündivamad teosed kontsertžanris on: kaheosaline Viiulikontsert (1977), milles arengukäik viib terav-torkivatest kõladest Finaali leebelt mõtliku «lõputu» kantileenini (teose lõpu eel ilmub kaunis minevikunägemus — Schuberti «Hommitervitus» «taevalikult» tšelestalt);

E. D.: «Kaunis möldritar» on teos, millela ma ei saaks elada.

... novaatorlik «Concerto piccolo» (1977) saksofonistile, kes mängib eri heliulatusega pillidel, ning tohutule värvirikkale löökpillikooslusele, mis jaguneb kuueks grupiks ja loob erakordselt värskaid ning kunstiliselt mõjukaid kõlamustreid;

E. D.: Peenel mõistel «polüstilistika» puudub minu jaoks tähendus. Oigemini, see on sünonüümiks «eklektikale».

... lüürilise siirusega võluv Tšellokontsert (1972), mille lõpul hajuvad kuhugi kõrgustesse õrnade sonoorsete värvidega keelpillikõlapilvekesed.

E. D.: Eriti palju võlgnen Weberni teoste analüüsile. Kui Weberni muusika ongi abstraktne, tähendab see, et ta abstraherub kõigest räpasest ning kurjast elus. See-eest on ta pära-ni valla kõigele puhtale ja heale inimeses.

15. märtsil 1984 võttis Moskva Tšaikovski-nim kontserdisaali publik kestva aplausiga vastu E. Denisovi «Reekviemi» (F. Tanzeri ning liturgilised tekstid, 1980). Helilooja ei seadnud eesmärgiks kirjutada traditsioonilist mälestusmis-sat, sündis ülev, inimese elust filosoof-

filiselt mõtisklev poeem. Poeemi viis osa vastavad inimelu viiele põhietapile. «Reekviem» ühendab õnnestunult E. Denissovi muusika parimad jooned ja annab tunnistust tema loojaisiksuse kõrgemast küpsusest.

E. D.: Praegusaegsed heliloojad ei suhtu tonaalsesse süsteemi kui helide ainuvõimalikku funktsionaalsesse organisatsiooni. Tänapäeval ei saa komponist piirduda ühegi traditsioonilise tehnikaga.

Ulatuslik ning keeruline kontseptsioon on aluseks «lüürilisele draamale» «Päevade vaht» (B. Viani romaani järgi, 1981). Teose teemaks on meie aja painavad, raskelt lahendatavad intellektuaalsed probleemid. 1984 Tallinnas esmalavastatud balletis «Pihtimus» (A. Musset' romaani järgi) on romantilisele süžeele antud tänapäevane tõlgendus. Ballett köidab kuulajaid suurepärase muusikaliste karakteristikatega, eredate, dramaatiliselt kontrastsete vastandamis-
tega.

E. D.: Pean väga tulemuslikuks seeriatehnikat. Püüdlen sünteesi poole, tahaksin oma loomingus kasutada tonaalset, modaalset ja aleatoorilist tehnikat kõrvuti teiste väljendusvahenditega.

Aeg ei tähenda meile ainult ruumi eksisteerimise moodust — mitmemõõtmelisena kujundab ta üha uusi vorme, allutab neid mitmesugustele muutustele.

Goethe «Fausti» sisu ei mahu mõnda fraasi. Beethoveni loomingu peamisi de-
viise «võitlus ja võit» ei ulatu valgustama kõiki tema teoseid. Samamoodi pole võimalik näidata lühikeses artiklis väljapaistva, kõige mitmekesisematest teemadest huvituvat nüüdiskunstniku stiili olemust. Võime aga katsuda eristada tema loomingu ideekeskmeid. Tundub, et E. Denissovi stiili domineeriv tendents, ühtlasi kõige olemuslikum, on pürgimine üleva ilu maailma poole, mis vastandub meie ajal levinud ratsionaalsele lihtsustamisele, mõtlemise kõikelabastavatele tarbemeetoditele. E. Denissovi loomingut kandvad traditsioonid seostuvad vene kultuuri vaimusuunaga, mis, toetudes vahetult rahvuslikule pinnasele, otsib kontakti kogu maailmakultuuri-

ga — Glinka (E. Denissovi lemmikkomponiste), Puškini, Turgenevi, Tolstoi, Peeter I, XX sajandil Šostakovitši ja Prokofjevi suunaga.

Otsese vihjena sellele ideekompleksile mõjub meie aja inimese ütlus:

E. D.: Suurte kunstiteoste igavene ilu eksisteerib omaette ajamõõtmes, kõrgeima reaalsusena.

JURI HOLOPOV

JURI HOLOPOV (s 1932) on kunstiteaduste doktor, Moskva konservatooriumi professor, NSV Liidu juhtivaid, rahvusvaheliselt tuntumaid muusikateadlasi. Käesolev on artikli esmatrükk.
